

Zveza prijateljev mladine Slovenije: 70 let za dobro otrok

Leta 2023 je Zveza prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) praznovala 70 let delovanja. Jubilejno slavlje smo sklenili februarja 2024 s premiero dokumentarnega filma *Prijatelji mladih – 70 let ZPMS*. Zrcalo sedmih desetletij ZPMS v režiji Maje Pavlin, izvedbi ART7 ter koprodukciji ZPMS in RTV Slovenije s spomini številnih prostovoljcev ponuja pester prerez ključnih dosežkov ZPMS in društev prijateljev mladine po vsej Sloveniji. V 70 letih delovanja se je ZPMS zavzemala za veliko družbenih sprememb in bila pri tem tudi upoštevana. Naši dosežki potrjujejo, da smo, kar zadeva življenja otrok, v Sloveniji odigrali zgodovinsko vlogo.

Začetki Zveze prijateljev mladine Slovenije segajo v petdeseta leta 20. stoletja, ko so se, z namenom poskrbeti za kakovosten razvoj otrok, začela ustanavljati društva prijateljev mladine¹. Ker je bilo društev iz leta v leto več, se je pokazala potreba po krovni organizaciji, ki bi v prizadevanjih za dobro otrok povezovala vse ključne deležnike (društva, starše, vzgojitelje, učitelje, strokovnjake s področja vzgoje in izobraževanja, zdravstva ipd.), opozarjala politične in druge ustanove na potrebe odraščajočih in podajala ključne usmeritve za razvoj tega področja. Tako je bila 1. marca 1953 ustanovljena Zveza prijateljev mladine Slovenije. Prva predsednica je postala Ada Krivic. Na razpravi ustanovnega občnega zbora je pojasnila poslanstvo ZPMS in njenih društev:

Poleg neposrednega dela z otroki je naloga društev nuditi pomoč in sodelovanje vsem, ki neposredno delajo z mladino, staršem, šolam, prosvetnim socialno-zdravstvenim zavodom, ki jim je vzgoja zaupana, in vsem organizacijam in društvom s podmladkom. Priprava in usmerjanje različnih prireditvev, praznovanj, namenjenih razvedrilu otrok [...]. Ena najvažnejših nalog društva pa je vzgoja staršev... S tem pa ZPM do neke mere skrbi za celoten program vzgoje otrok in mladine; pomagala bo oblikovati neko kritiko dela z mladino in prav na ta način poglobljala odgovornost in odnos do družbe, vseh državljanov do prave vzgoje in vzrasta bodočih državljanov. (Struc, 2013a, str. 14)

1 Prvih 40 društev prijateljev mladine je bilo ustanovljenih že v letu 1950 na podlagi Zakona o društvih (1946); med letoma 1953 in 1955 je bilo v Sloveniji ustanovljenih že 180 društev prijateljev mladine.

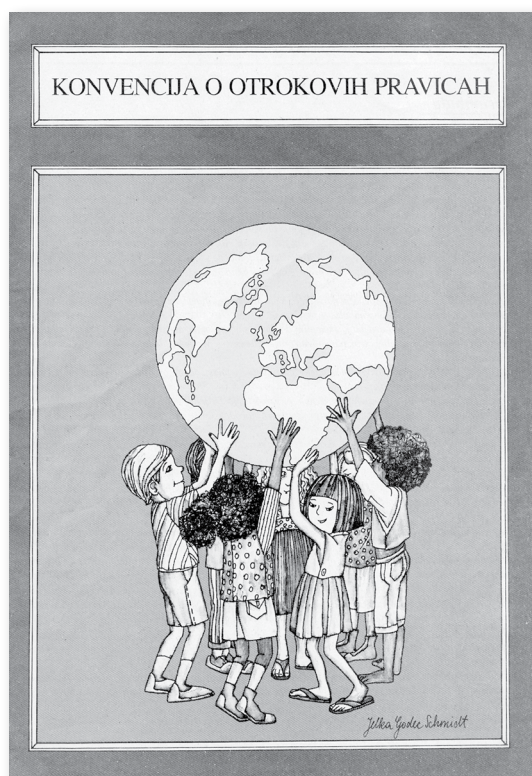

V prvih letih delovanja je bila pozornost organizacije usmerjena v zagotavljanje in izboljšanje osnovnih življenjskih razmer za vse otroke. Izjemnega pomena je bila prostovoljna dejavnost ustanavljanja mlečnih kuhinj v šolah. Aktivistke DPM so zjutraj pred službo še pobrale mleko pri kmetih in ga dostavile v šolo, pogosto je bilo to vse, kar so otroci dobili za malico. Jeseni so zbirale ozimnico, nekaj so pridelali tudi na šolskem vrtu. Leta 1954 je delovalo 300 šolskih mlečnih kuhinj, v katerih se je hranilo približno 50.000 otrok, v šolah pa jih je bilo 200.000 (Struc, 2013b, str. 154).

Čeprav je ZPMS najbolj prepoznavna po svoji humanitarni dejavnosti², je njeno delo vedno presegalo te okvirje; v ospredju je bil napredek vsega, kar je povezano z vzgojo, zdravjem in izobraževanjem otrok. Zveza je bila gonilna sila za vzpostavitev praks, ki se danes zdijo povsem samoumevne: vrtci, počitniške kolonije, porodniški dopust, pediatrična oskrba dojenčkov in otrok, šolska prehrana, igrišča, knjižnice, šola v naravi, vzgojne posvetovalnice, štipendijski skladi, podaljšano bivanje ipd.

Blaginja otroka je bila vedno najpomembnejša prioriteta, to pa pomeni tudi zaščito otrok in uveljavljanje njihovih interesov. ZPMS se je še pred ratifikacijo Konvencije o otrokovih pravicah v Sloveniji lotevala širokega področja uresničevanja otrokovih pravic in dosegla številne spremembe. Med zadnjimi smo dosegli, da so bolnišnice omogočile pravico sobivanja enega od staršev z bolnim otrokom do 6. leta starosti oziroma od leta 2021 do otrokovega 14. leta in da je prepoved telesnega kaznovanja otrok od leta 2016 zapisana v Zakon o preprečevanju nasilja v družini (3. a člen). In čeprav lahko danes rečemo, da imamo razmeroma dobro urejeno področje varstva otrok in družine, to ne pomeni, da se nespoštovanje oziroma kršitev otrokovih pravic ne dogaja. Poleg tega pa se pojavljajo nova področja ranljivosti, ki jih obstoječi dokumenti ne vključujejo.

Otroci so prihodnji gradniki naše družbe. Predsednica ZPMS Darja Groznik večkrat poudarja, da ni dovolj, da je otrok sit in na toplem; treba je vlagati

Naslovnica brošure Konvencije o otrokovih pravicah, ki jo je leta 1989 izdala ZPMS. (Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

² ZPMS ima status humanitarne organizacije od leta 2005 po Zakonu o humanitarnih organizacijah (2003).

v njegov razvoj, mu omogočiti krepitev zanimanj in spretnosti, saj bo le tako lahko odrasel v najboljšo različico sebe. Tega so se zavedali že od ustanovitve ZPMS. Zato so za obogatitev šolskega pouka in popestritev njihovega prostega časa pod okriljem ZPMS nastali različni vsebinski programi, ki so se izvajali oz. se izvajajo bodisi v sodelovanju s šolami bodisi v organizaciji društev. Ti programi so nastali iz potreb, ki so jih izrazili otroci, ali kot odgovor na dogodke/stanje v družbi. Najstarejši, ki so se ohranili vse do danes, so *Obisk dedka Mraza* (od leta 1949), *Teden otroka* (od leta 1954), *Mladi raziskovalci zgodovine* (od leta 1969) in *Bralna značka* (od leta 1970). Do konca stoletja se je zvrstilo še veliko programov, med katerimi so gotovo najbolj odmevni *Otroški parlamenti* (1990), *TOM telefon* (1990), *Pomežik soncu* (1999) in *Evropa v šoli* (2005)³.

Prva praznovanja dedka Mraza zasledimo leta 1948; od leta 1953 pa je t. i. praznovanja novoletne jelke izvajala ZPMS. Podoba dedka Mraza, ki jo vsi poznamo, je leta 1952 upodobil akademski slikar Maksim Gaspari. ZPMS je želela, da bi bila praznovanja čim bolj pravljična in da obisk dedka Mraza spremljata tudi kulturni in zabavni program. Društva po vsej Sloveniji imajo dolgo tradicijo organiziranja bodisi spreveda dedka Mraza bodisi prireditve z obiskom dedka Mraza in obdarovanjem.

Na prehodu v novo družbeno ureditev leta 1990 je bil obstoj dedka Mraza vprašljiv, vendar nam ga je uspelo ohraniti, saj smo kot prioriteto določili otroke in njihovo veselo doživljanje prazničnih dni. Novoletne prireditve v organizaciji ZPMS so takrat prvič potekale z imenom *Veseli december*. Sredi devetdesetih so hude ekonomske razmere veliko družin potisnile v socialno stisko, v številnih podjetjih ni bilo več novoletnih obdarovanj otrok. Zato društva in zveze prijateljev mladine po vsej Sloveniji za otroke iz ekonomsko šibkejših družin že desetletja organizirajo prav poseben dogodek z obiskom dedka Mraza in obdarovanjem, da tudi oni občutijo pravljičnost decembrskih dni. Zelo smo ponosni, da nam je leta 2020 uspelo obisk dedka Mraza vpisati tudi v register nesnovne kulturne dediščine. V jubilejnem letu smo dedka

Plakat za prvi Teden otroka leta 1954.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

3 *Teden otroka*, *Bralna značka*, *Otroški parlamenti*, *TOM telefon* in *Pomežik soncu* so zaščitene blagovne znamke ZPMS.

Mraza tudi formalno vključili med svoje sklade, in sicer z namenom, da našim članicam z zbranimi sredstvi pomagamo pri organizaciji teh dogodkov.

Teden otroka temelji na svetovnem dnevu otroka, katerega obeleževanje na prvi ponedeljek v oktobru je že leta 1954 razglasila Generalna skupščina Združenih narodov. Na ZPMS smo dan spremenili v teden, saj to ponuja več možnosti za osvetlitev določene aktualne problematike, ki zadeva otroke, mladostnike in družine, ter za organizacijo množice dogodkov za družine. Že desetletja ob Tednu otroka pripravimo poslanico o izbrani temi, ki je lahko v zgodbi, pesmi, citatu, stripu, ter organiziramo posvet, na katerem razpravljamo o ključnih izzivih. Vsako leto pripravimo tudi zanimivo nalogo za vrtčevske in osnovnošolske otroke; mnogi vrtci in šole zapišejo sodelovanje na Tednu otroka tudi v svoje letne programe dela. Naša društva in zveze po vsej Sloveniji pa v tem tednu organizirajo različne dejavnosti za otroke in družine.

Pravi koraki *Mladih raziskovalcev zgodovine* s ciljema poživiti delo zgodovinskih krožkov in jih usmeriti v preučevanje zgodovine domačega kraja so bili narejeni leta 1969; pozneje se je raziskovanje razširilo na različna družbena, kulturna in gospodarska področja življenja v domačem kraju. Glavna namena raziskovalnega dela učencev sta poglobljanje znanja ter spoznavanje družbene problematike in posebnosti stroke. Učenci spoznavajo probleme svojega kraja, jih pravilno in kritično ocenijo in hkrati bogatijo svoja spoznanja z vrednotami obdobja, ki ga raziskujejo – tako spoznavajo pomen kulturne dediščine in njenega varovanja, spoznavajo pomen ustanov, kot so muzeji in arhivi ter zavodi za varstvo kulturne dediščine, in se naučijo odgovornosti

Prva podelitev Bralne značke maja 1961 na Koroškem, kjer je mlade bralce obiskal tudi pisatelj France Bevk.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

do skupinskega dela. V šolskem letu 2022/23 je sodelovalo 143 mladih s 27 osnovnih šol. Kot po navadi so se v svojih nalogah izjemno izkazali. Vse naloge se trajno hranijo v Slovenskem šolskem muzeju.

Le kdo se ne spomni *Bralne značke*, ki že od začetka šestdesetih let spodbuja prostovoljno branje v prostem času. Najbolj množično se dogaja na osnovnih šolah v Sloveniji, saj se v takšno branje vključuje okrog 70 % osnovnošolcev (pod vodstvom več kot 7000 mentorjev). Ves čas se razvija kot dopolnilo k pouku slovenskega jezika in književnosti ter dejavnostim (šolske) knjižnice, hkrati pa je kot obšolska/interesna dejavnost lahko svobodnejša, bližja otrokom in mladim, in tako uspešnejša pri oblikovanju bralcev za vse življenje. Vseskozi se močno vključuje v strokovna in družbena prizadevanja, da bi se izboljšala bralna pismenost posameznikov in družbe v celoti.

Otroški parlamenti imajo zametke v pionirskih tematskih/problemskih konferencah. Že januarja 1989 je odgovornost za področje participacije, tj. sodelovanja otrok v družbi, v okviru ZPMS prevzela Komisija za otrokove pravice. Prav ta komisija je v prelomnem trenutku slovenske zgodovine predlagala člen ustave, ki obravnava posebno skrb za otroke; to se je zgodilo, še preden je bila v OZN sploh sprejeta Konvencija o otrokovih pravicah; že leta 1989 so v Sloveniji otrokove pravice postale ustavna kategorija. Konvencijo je Slovenija kot samostojna država že leta 1992 prevzela od nekdanje države in posebno zaščito otrok zapisala tudi v ustavo.

Po ukinitvi Pionirske organizacije leta 1990 se je ZPMS zavezala,

da bo tudi v prihodnje omogočala otrokom javno izražanje in uresničevanje interesov, potreb in predlogov, na medsebojnih srečanjih z odločevalci, s strokovnjaki, javnimi delavci in predstavniki institucij. (Kalčina, 2020, str. 40)

In tako je že 19. oktobra 1990 v prostorih takratne Skupščine Republike Slovenije zasedal prvi otroški parlament. Od takrat naprej otroci vsako leto za en dan zasedejo veliko dvorano Državnega zbora. V programu *Otroški parlamenti*, ki sicer poteka na šolski, občinski/mestni/medobčinski in regijski ravni, danes sodeluje 396 matičnih osnovnih šol ter 22 osnovnih šol oz. zavodov za otroke s posebnimi potrebami, skupaj več kot 3000 otrok.

Na prvem otroškem parlamentu leta 1990 so mladi parlamentarci poudarili, da želijo zaupno in anonimno telefonsko linijo, da se bodo v primeru težav lahko posvetovali z odraslo osebo. Na njihovo pobudo je ZPMS še isto leto vzpostavila *TOM telefon*. Od takrat neprekinjeno deluje še danes in ostaja edini splošni telefon za otroke in mladostnike v Sloveniji. Nacionalna mreža TOM je od leta 2014 javno verificiran socialnovarstveni program pri Socialni zbornici Slovenije. V letu 2023 so se svetovalci TOM telefona odzvali na 23.317 telefonskih klicev, 717 e-vprašanj in imeli 867 klepetov, to je skupaj kar 24.904 kontaktov.

Zveza prijateljev mladine Slovenije je kot prva začela organizirati počitniške kolonije, saj so se že takrat zavedali, da je zelo pomembno za zdravje, vzgojo in razvoj otrok preživeti vsaj teden dni ob morju ali v hribih v družbi vrstnikov. Potem ko si je družba opomogla od pomanjkanja takoj po koncu

druge svetovne vojne, se je kmalu začelo razslojevanje, temu pa je sledilo izključevanje socialno šibkejših družin in s tem tudi otrok. ZPMS se je na to odzvala s programi za ustvarjanje enakih možnosti za vse otroke, med katere sodijo tudi letovanja. A z leti so se sredstva, ki so jih otroškim počitniškim kolonijam namenjale država in lokalne skupnosti, drastično zmanjšala. Sočasno so sredi devetdesetih hude ekonomske razmere veliko družin potisnile v socialno stisko. Vse večje potrebe po vključevanju otrok v organizirane oblike preživljanja prostega časa so pripomogle k odločitvi, da se v lastni organizaciji lotimo zbiranja sredstev. Tako smo leta 1999 začeli humanitarno pobudo za zbiranje sredstev za financiranje letovanj otrokom iz socialno ogroženih družin *Pomežik soncu*. Pobuda je do danes prerasla v velik humanitarni program. Leta 2023 je ZPMS skupaj z organizatorji letovanj brezplačno letovanje omogočila 3254 otrokom.

Evropa v šoli je ustvarjalni natečaj, ki ga je leta 1999 začel izvajati Informacijsko-dokumentacijski center Sveta Evrope z namenom približati Evropsko unijo otrokom in mladim še pred pridružitvijo Slovenije; od leta 2005 pa poteka pod okriljem ZPMS. Temeljna cilja natečaja sta ustvarjalno spoprijemanje z družbenimi problemi, s katerimi se

Utrinki s prvih letovanj za otroke
v organizaciji ZPMS sredi petdesetih let.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

spopadamo doma, v Evropi in svetu, ter krepitev medsebojnega razumevanja, strpnosti in solidarnosti. Mladi ustvarjajo na literarnem, likovnem, foto-grafskem, video in spletnem področju. Vsako leto v natečaju sodeluje več kot 10.000 otrok.

Humanitarna dejavnost za zmanjševanje socialne izključenosti med mladimi

Po podatkih Statističnega urada RS je v Sloveniji v letu 2023 pod pragom tveganja revščine živelo 41.000 otrok (od 0 do 17 let). Otroci niso krivi za socialno stisko družine, posledice pa zelo občutijo, saj med vrstniki stigma revščine najbolj prizadene prav njih. Za zmanjševanje njihove socialne izključenosti in na sploh za izboljšanje življenjskih razmer otrok in mladostnikov izvajamo socialno-humanitarni program ENO SRCE, ki združuje 8 skladov: *Pomoč družinam, Sapramiškin sklad, Adin študentski sklad, Študentski sklad dr. Janeza Drnovška, Športnik sem, Glasbenik sem, Polna šolska torba in Dedek Mraz*. Pri tem sodelujemo z našimi 110 članic – društvi in zvezami – po vsej Sloveniji. Leta 2023 smo po zaslugi naših skladov pomagali 5169 družinam.

Ko otroci počnejo tisto, v čemer so dobri in kar jih veseli, to vpliva na njihovo samozavest in jim povečuje občutek o lastni vrednosti. To je še posebej pomembno za otroke iz socialno šibkejših okolij, ki so zaradi stroškov, ki jih povzročajo interesne aktivnosti, pogosto izključeni. Dejavnost je sicer lahko brezplačna, kljub temu pa zahteva določeno opremo, ki je za veliko otrok nedosegljiva. Prav tem otrokom skušamo pri ZPMS čim bolj pomagati. Da bodo lahko otroci razvijali svoje potenciale in ostali socialno vključeni, potrebujejo tudi varno in spodbudno okolje, zanj pa smo odgovorni mi – odrasli.

Na ZPMS nenehno opozarjamo, da je za zmanjševanje ranljivosti in socialnih neenakosti treba poiskati systemske rešitve. Tako ZPMS kot mnoge druge nevladne organizacije nadomeščamo politiko neobstoječih socialnih servisov. Ponosni smo, da lahko pomagamo, da lahko vlivamo upanje v otroške oči, vendar bi si želeli, da teh potreb ne bi bilo oziroma da bi jih bilo vse manj, ne več. Ob tem nas tudi skrbi, da je postalo naše delo in delo nevladnikov na sploh samoumevno. Da so dobile prostovoljne in humanitarne dejavnosti prevelike razsežnosti in odgovornosti, ki bi jih morala v resnici reševati država. Naše delo je premalo cenjeno, spoštovano in slabo plačano. Pa vendar, ko sistem zataji in se družina znajde na zadnji stopnički dostojnega življenja, ko nižje več ne gre, takrat pomagamo mi. Na koncu smo vedno mi tisti, ki rešujemo stiske družin. Ne le finančne, pač pa tudi čustvene, psihične in socialne. Vse v prizadevanjih, da bi otrokom omogočili lepo in brezskrbno otroštvo.

Zato bomo na ZPMS še naprej pomagali družinam, izvajali dobre programe in projekte, se povezovali, iskali rešitve in dajali spodbude, da bodo otroci in mladostniki našli smisel življenja. Ker so še vedno prepogosto spregledana

skupina, bomo še naprej krepili njihov glas! Med drugim tudi s prizadevanji za ustanovitev samostojnega varuha otrokovih pravic, s čimer bi se okrepila zagovorniška vloga otrok, da bi postopki v njihovo korist potekali hitreje. Varuh otrokovih pravic bi tako moral imeti pooblastila za varstvo, zastopanje, spodbujanje in promoviranje otrokovih pravic ter spremljati uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah in drugih mednarodnih pravnih aktov na področju otrokovih pravic.

Breda Krašna, mag. Nina Uratarič Malnar

Viri

- Kalčina, L. (2020). Kako je se začelo ... V N. Uratarič Malnar, & P. Zega (ur.), *Državljeni prihodnosti – Zbornik o uresničevanju pravice otrok do participacije* (str. 40–47). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Struc, M. (2013a). Kronika. V M. Struc (ur.), *60 let za dobro otrok* (str. 11–60). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Struc, M. (2013b). Humanitarnost v ZPMS. V M. Struc (ur.), *60 let za dobro otrok* (str. 153–158). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Zakon o društvih (1946). *Ur. l. FLRJ*, št. 51/1946.
- Zakon o humanitarnih organizacijah (2003). *Ur. l. RS*, št. 98/2003.